

"Çünkü bu mezheb beyne-beynedir ki; o fiillerin bidayetini irade-i cüz'iyeye, nihayetini irade-i külliyeye veriyor." Fiil başlangıcının "O dilemedikçe siz dileyemezsiniz." mealindeki ayet ile tevfiği nasıldır?

"İhtar: Bu kuvvetin şu üç mertebeye inkısamı gibi, fûruatı da o üç mertebeyi hâvidir. Meselâ, halk-ı ef'al meselesinde **Cebr** mezhebi ifrattır ki, bütün bütün insanı mahrum eder. **İtizal** mezhebi de tefrittir ki, tesiri insana verir. **Ehl-i Sünnet** mezhebi vasattır. Çünkü bu mezheb, beyne-beynedir ki, o fiillerin bidayetini irade-i cüz'iyeye, nihayetini irade-i külliyeye veriyor."(1)

Üstad Hazretleri bu meseleyi şöyle izah edip bir temsil ile akla yaklaştırıyor:

"YEDİNCİSİ: İrade-i cüz'iyeye-i insaniye ve cüz-ü ihtiyariyesi, çendan zayıftır, bir emr-i itibarîdir. Fakat Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zayıf, cüz'î iradeyi, irade-i külliyesinin taallûkuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yani, mânen der: **'Ey abdim, ihtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyleyse mes'uliyet sana aittir.'**"

"Teşbihte hata olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp **'Nereyi istersen seni oraya götüreceğim.'** desen; o çocuk yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette **'Sen istedin.'** diyerek itab edip, üstünde bir tokat vuracaksın. İşte, Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaafıta olan abdin iradesini bir şart-ı âdi yapıp, irade-i külliyesi ona nazar eder."(2)

İnsan iradesi yaratmak ve icat etmek noktasından zayıf ve çaresiz olduğu için, bu küçük dairenin yaratma ve fiili işlerini Allah yapıyor, seçim ve tercih işlerini ise insan yapıyor. **Yani iman etmek fiilini kalpte yaratan Allah'tır, bu fiili seçen ise insandır.** İnsan seçiyor, Allah da bu seçime uygun olarak o fiili yaratıyor. Bu sebeple fiili yaratan değil, tercih eden mesul olur.

"İman, Sa'd-ı Taftazanî'nin tefsirine göre; **'Cenâb-ı Hakkın, istediği kulunun kalbine, cüz-i ihtiyarının sarfından sonra ilka ettiği bir**

nurdur.' denilmiştir."(3)

Formüle edecek olursak; bir fiilin aslını Allah yaratıyor, vasfını ise insan iradesi belirliyor. Öyle ise mesul yaratan değil seçendir. Çünkü Allah, **ihiyari kader** alanında insanın iradesini bir şartı adi yapmıştır ve kudret bu cüzi iradeye taalluk etmektedir. "**Sizden istemek, benden yaratmak...**" şeklinde fitri bir sözleşme var insan ile Allah arasında. Bu da zayıf ve yaratmadan yoksun olan insan iradesine bir kuvvet ve bir anlam veriyor. Şayet Allah kudretini insan iradesine bağlamasa idi, insanın seçme ve isteme hürriyeti olamayacaktı. Demek bid'at ehli Mutezilenin zannettiği gibi Allah'ın yaratması insan iradesini yok etmiyor, tam tersi kuvvet ve yardımda bulunuyor.

Mesela, insan iradesi ile meyhaneye gitmeyi tercih eder, Allah da bu tercihi *-hikmetine uygun ise-* yaratır, yani kulu meyhaneye götürür. Aynı insan tercihini camiden yana kullansa idi, bu kez de Allah camiye gitme eylemini yaratacaktı. Sonuçta mesuliyeti gerektiren fiillerde yaratan Allah'tır, tercih eden ise insandır. Yaratan değil tercih eden mesul olur. Burada tercih insana ait bir durum olmasından dolayı mesuliyet de insana aittir.

"O dilemedikçe siz dileyemezsiniz." (Tekvir, 81/29) mealindeki ayet, bir esası bir hakikati ifade ediyor. Yani **"Hakikat noktasında kimse Allah'ın rağmına ve aksine hareket edemez."** demektir. Her şeyi belirleyen Allah olduğu için, insanın mesuliyetinin adil ve hikmetli olması için ve kendi iradesinin insanda nasıl tecelli edeceğinin belirleyicisi olması için insana cüzi bir seçme hürriyeti de vermiştir. Böylece ikisi arasında bir zıtlık ve tenakuz olmaz. Yani insanın seçme hürriyeti Allah'ın dileme kapsamına giriyor. Yoksa insan -haşa- Allah dilememesine rağmen seçme hürriyetini kazanmış değildir. Seçme hürriyetini insana bahşeden Allah'tır.

Dipnotlar:

- (1) bk. [İşârâtü'l-İ'câz, Fatiha Suresi Tefsiri.](#)
- (2) bk. [Sözler, Yirmi Altıncı Söz.](#)
- (3) bk. [İşaratü'l-İ'caz, Bakara Suresi, 3. Ayet Tefsiri.](#)